

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота

з
економічної теорії
на тему:

«Оцінка рівня тіньової економіки в Україні»

Студентки 2 курсу групи Ф-22
Купини Т.Ю.
Науковий керівник: к.е.н., викладач Вірковська А.А.

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ECTS _____

Тернопіль – 2017 р.

ПЛАН

Вступ

1. Теоретико-методологічні основи тіньової економіки
2. Аналіз та оцінка обсягу тіньового сектору економіки України
3. Політика детінізації в Україні

Висновок

Список використаної літератури

Зміст

[_Тос482358272](#)

Вступ	4
1. Теоретико-методологічні основи тіньової економіки.....	5
2. Аналіз та оцінка обсягу тіньового сектору економіки України.....	8
3. Політика детінізації в Україні.....	13
Висновок	17
Список використаної літератури.....	18

Вступ

В сучасний періододнією із найгостріших проблем сучасного українського та світового ринку є безперервний розвиток тіньової економіки.

Тіньова економіка - це діяльність суб'єктів господарювання, що відбувається поза контролем держави, тобто їхня діяльність не відображається в статистиці, вони приховують свої доходи тим самим сплачують менші податки і їхня діяльність є незаконною. Тіньова економіка поширена в усьому світі і в різних країнах її називають по різному: підпільна, схована, неофіційна.

Ця тема є дуже актуальна, оскільки все більше економічних суб'єктів намагаються приховати свою діяльність, тим самим збільшити свої доходи. Саме в сучасних умовах ми можемо спостерігати, як з кожним роком зростає показник тіньової економіки. Ця тенденція негативно впливає не тільки на економіку країни, але і на суспільний добробут. Розвиток тіньової економіки призводить до великих втрат бюджету, адже зменшуються податкові надходження, а держава, через нестачу коштів, не може виконувати свої функції, також значно зменшується розмір ВВП.[9,с.47.]Тіньова економіка прешкоджає розвитку держави.

Дану тему досліджувало багато відомих економістів таких як: І.Ангелко, З. Варналія, Т. Тищук, Р. Моторина, О. Турчинова, А. Мокій, М. Азаров, О.Барановський,та інші.[7, с.170] Не зважаючи на велику кількість досліджень, та на безліч запропонованих заходів, щодо зменшення тіньового сектору, питання і досі залишається відкритим та актуальним.

Мета даної курсової роботи полягає в тому, щоб дослідити поняття «тіньова економіка», причини її виникнення, її масштаби і основні напрямки боротьби з нею.

Для досягнення поставлених цілей, потрібно виконати такі основні завдання:

1. Розкрити термін «тіньова економіка» його сутність та структура.
2. З'ясувати основні причини та наслідки її розвитку
3. Розкрити сутність тіньової економіки в Україні та її масштаби.

4. Запропонувати методи боротьби з тіньовою економікою в Україні.

1. Теоретико-методологічні основи тіньової економіки

В наш час майже в кожній країні світу певну частку національної економіки займає тіньовий сектор. Цей термін бере свій початок із-за кордону, де американський дослідник Е. Фейг запропонував визначення діяльності, яка не враховується у ВВП- він назвав це тіньовою економікою.

Дослідженнями в галузі тіньової економіки в Україні займалися такі вчені: Л. М. Фільштейну, І. Ю. Приварникова, Т. А. Тищук, Ю. М. Харазішвілі, О. В. Іванову, О. В. Приймак та інші. Їхня діяльність дала нам поняття, про розвиток тіньової економіки в Україні, та про методи боротьби з нею.

Існує багато різних визначень тіньової економіки: хтось тлумачить, як нелегальну господарську діяльність, а дехто пояснює даний термін, як нелегальні виробничі відносини. І з цих суджень виходить ,що тіньова економіка- це сукупність нелегальних дій з боку суб'єктів господарювання. Функціонування і розвиток тіньової економіки відбувається за такими ж економічними законами, що і офіційної, але дана діяльність є не зареєстрована та не відображається в офіційній статистиці.[19]

Тіньова економіка з одного боку відіграє негативний вплив, оскільки без її урахування держава не може повноцінно регулювати економічні процеси та провидити свою політику, тому що відсутні реальні показники виробництва. А з іншого боку вона має і позитивний вплив на економіку: вона створює нові робочі місця, зростання тіньової економіки стимулює державу до якихось змін, а що найголовніше то дуже часто саме в тіньовій економіці впроваджуються інновації, що підвищують добробут населення стимулюють зростання офіційної економіки.

Залежно від рівня розвитку країни відсоток тіньової економіки у високорозвинених країнах сягає до 15%, а в країнах, що розвиваються рівень тіньової економіки приблизно дорівнює 35-45%

Розрізняють такі види тіньової економіки:

- **«Друга» тіньова економіка (неофіційна економіка)**– це незаконна діяльність працівників офіційної економіки.[8] Дана діяльність призводить до прихованого перерозподілу раніше створених доходів домашніх господарств (національного доходу). Неофіційна економіка не виробляє якісь нові товари чи послуги, прибуток який отримують від цієї економіки одні люди отримується за рахунок значних втрат інших. Неофіційна економіка тісно пов'язана з офіційною, тому що розвивається за її рахунок. На сьогодні згідно статистичних даних «друга» тіньова економіка є найбільш поширена, а цю діяльність здійснюють особи, які ухиляються від будь-якого контролю з боку держави.

- **«Сіра» тіньова економіка (фіктивна економіка)** - економічна діяльність суб'єктів господарювання, які виробляють та реалізують товари і послуги.[8] Дана діяльність законною, але є зареєстрованою це переважно дрібний бізнес. Фіктивна економіка розвивається окремо від офіційної. У деяких випадках звітувати про дану діяльність є не обов'язково на законних підставах, або ж виробник свідомо ухиляється від небажаних витрат (сплата податків, отримання дозволу на підприємницьку діяльність і т.д.)

- **«Чорна» тіньова економіка (Підпільна економіка)** - незаконна економічна діяльність, що пов'язана з виробництвом та реалізацією заборонених та дефіцитних товарів та послуг.[8] Даний вид тіньової економіки є повністю автономною, тобто вона ніяк не пов'язана з офіційною економікою. До підпільної тіньової економіки можна віднести ті види діяльності, які суперечать законам економічного життя і руйнують його (грабежі, продаж наркотиків, здирництво, обмеження конкуренції, монополія на ринку і т.д.)

Тіньова економіка є дуже небезпечним явищем для будь-якої країни, оскільки подолати її майже не можливо.[14] На розвиток тіньової економіки впливають такі чинники:

- Економічний
- Соціальний

- Правовий[16]

Основними причинами появи і розвитку тіньової економіки є:

- Високий рівень оподаткування
- Кризові явища в фінансовій системі, що мають негативний вплив на розвиток економіки
- Функціонування не зареєстрованих економічних структур
- Високий рівень безробіття, що призводить до зниження рівня життя населення
- Нерівномірний розподіл ВВП
- Низький рівень боротьби правоохоронних органів із злочинністю[10]
- Недосконалість законодавства[10]

Отже тіньова економіка- це незаконна діяльність, що проявляється у виробництві та збуті заборонених товарів та послуг, не зареєстрованій підприємницькій діяльності, ухилянні від сплати податків, грабежах і тим самим призводить до значних втрат держаного бюджету і знижує суспільний добробут.[15]

2. Аналіз та оцінка обсягу тіньового сектору економіки України

Аналіз та оцінка масштабів тіньової економіки є досить важким процесом, тому що тіньова економіка носить прихований характер та проявляється в залежності від сфери в якій розвивається.

Розвиток тіньової економіки супроводжується проявом певних ознак, що свідчать про її існування: наявність соціально-економічних конфліктів, нездатність держави урегулювати дані конфлікти, розбалансованість структурно-функціональної системи державного управління економікою та політичних інституцій влади. Дані ознаки притаманні всім країнам, де спостерігається глибока економічна криза.[13]

В Україні можна виділити такі основні особливості тіньової економіки:

1. Недосконале нормативно-правове забезпечення в державному законодавстві, тобто існує багато способів здійснювати тіньові операції
2. Не має чіткого розмежування між офіційною і тіньовою діяльністю(підприємство, фірма чи будь-яка фізична, чи юридична особа не сплачуючи податки користується певними державним субсидіями, чи не державними допомогоюми).[18]
3. Високий рівень корупції в країні.
4. Використання свого соціального статусу у корисних цілях(службові зловживання, використання державного майна з метою отримання більшого прибутку)[6,с.14]

Джерелом формування тіньової економіки є прихована діяльність, вона призводить до таких негативних наслідків як:

- Гальмує соціально-економічний розвиток країни;
- Ускладнює визначення реального стану економіки;
- Відбувається скорочення інвестиційних надходжень (недовіра з боку інвесторів до країни, де відсутня економічна стабільність);
- Відбувається процес глобалізації (тіньова економіка поширюється за меже країни);

- Із розвитком неофіційної економіки, держава змушена збільшувати податкове навантаження в легальному секторі.

Ще в 1991 році, коли Україна стала незалежною виникла проблема тіньової економіки. За офіційними даними найбільші обсяги тіньової економіки в Україні припадають саме на 1994-1998 роки, де її показники склали близько 65% офіційного ВВП. У цей період тіньовий сектор охопив більшу частину промислового виробництва, особливо паливно-енергетичного комплексу, сільського господарства, приватизації. Характерною ознакою цього періоду був підвищений попит на готівку поза банками, темпи зростання якої майже удвічі перевищували темпи зростання депозитних внесків у банківській системі. Великого поширення набули "неофіційні" готівкові розрахунки.[4, с. 3-5].

Якщо порівнювати рівень тіньової економіки України з такими країнами, як Австрія, Данія, Німеччина, Італія, Польща, то ми бачимо суттєву різницю.

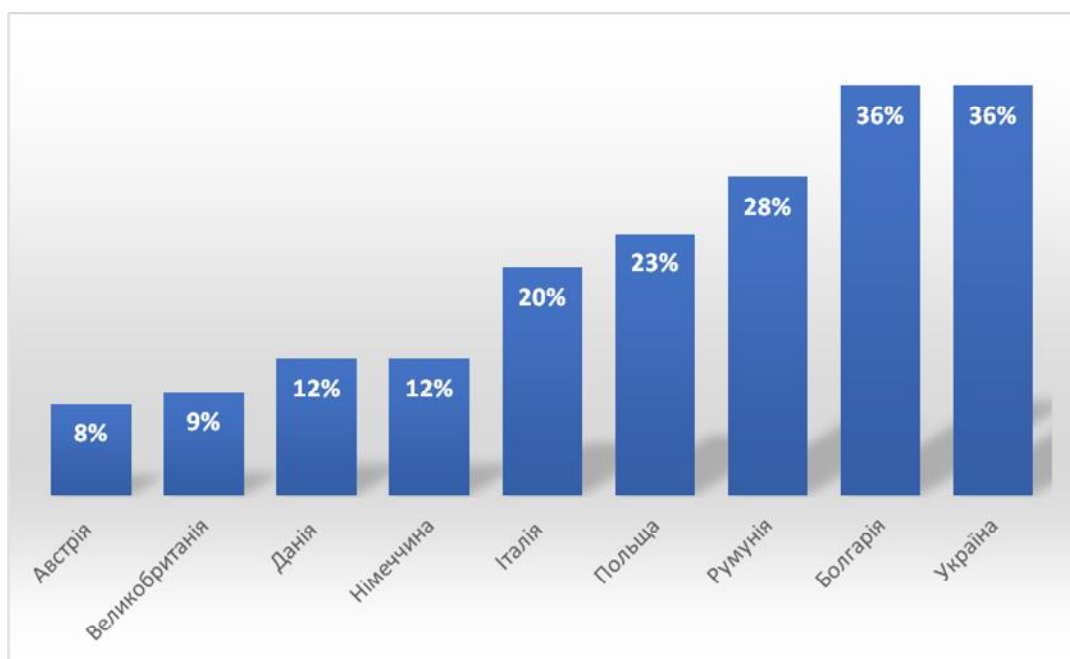

Рис. 2.1: Рівень тіньового сектору в різних країнах світу.

Джерело: автор склав самостійно.

Як бачимо на рисунку 2.1- тіньовий сектор є в усіх країнах світу, але темпи росту є помірними. В розвинутих країнах, спостерігаються порівняно низький рівень тіньової економіки, а саме, в межах від 8 до 12%. Зарубіжні вчені, досліджуючи дану проблему, оцінили тіньову економіку 162 країн світу. Україна

зайняла 130 місце у рейтингу з рівнем тіньової економіки 38%. Перше місце в цьому таблиці займає Швейцарія – 6,8%, друге – США – 7%, третє – Австрія – 8%. Такі низькі показники тіньового сектору в цих країнах – це заслуга перш за все держави, яка проводить активну політику детінізації.

Важливим є ще аналіз не загального рівня тіньового сектору в країні, а більш глибокий аналіз кожної окремої галузі. Це дасть змогу визначити рівень тіньової економіки в кожній галузі (Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя, частини зони проведення АТО):

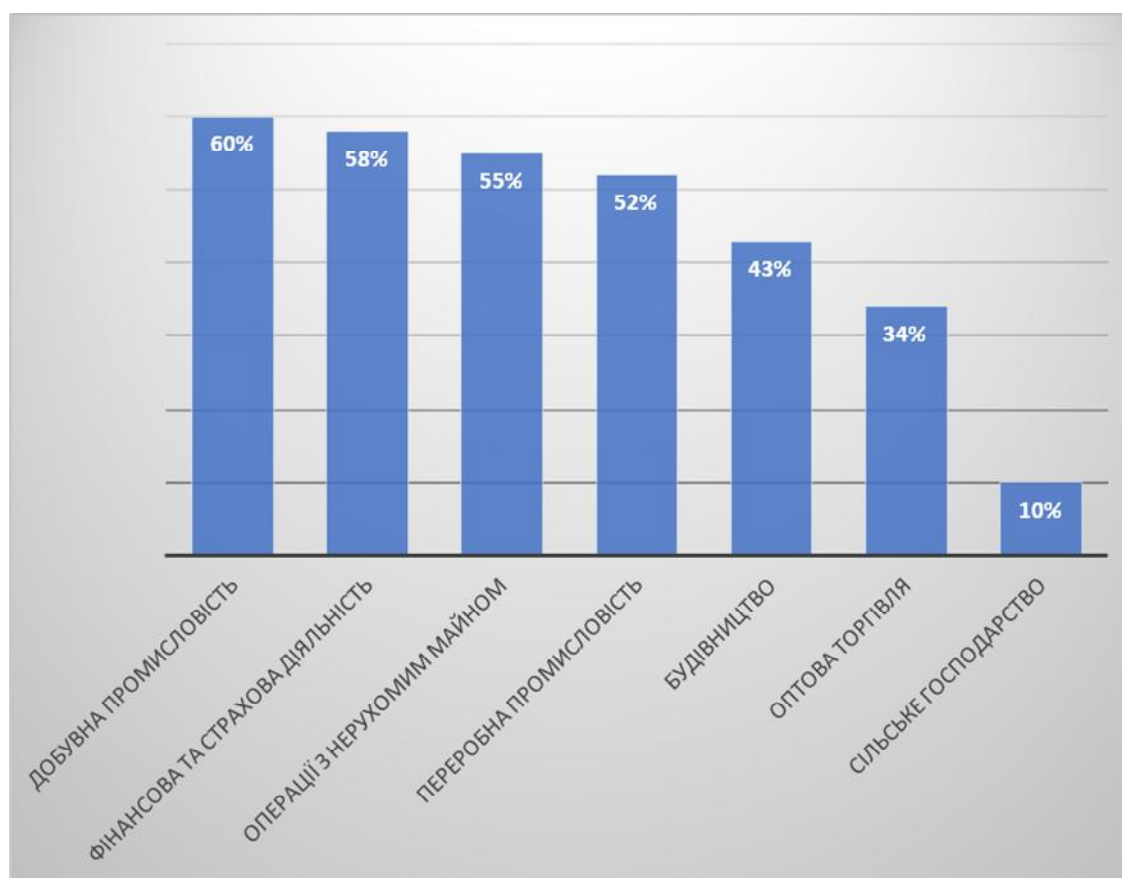

Рис.2.2 Рівень тіньової економіки за видами економічної діяльності, % від офіційного обсягу даної галузі.

Джерело: автор склав самостійно.

Як бачимо на рисунку 2.2- найбільша частка «тіні» спостерігається у добувній галузі, оскільки ця галузь по-перше характеризується високим рівнем монополізації на ринку, а по-друге – частина підприємств даної галузі знаходиться на не підконтрольних державою територіях. Найменший рівень «тіні» спостерігається у сільському, лісовому та рибному господарстві.[11, с.7.]

Тенденцію до збільшення частки тіньової економіки ми можемо побачити, проаналізувавши графік «Рівень тіньової економіки до ВВП,%». За останні п'ять років (період з 2010 по 2015) тіньова економіка зросла на 9 %.[5]. Як ми бачимо найнижчий рівень тіньової економіки спостерігався за період 2011- 2013 року, а потім відбувся різкий зріст тіньового сектору. На мою думку, це перш за все пов'язано з політичною ситуацією в країні, а саме ситуацією на Сході. Через нестабільність в країні, як економічну так і політичну, а ще хронічну недовіру до влади багато підприємств відійшло в «тінь».

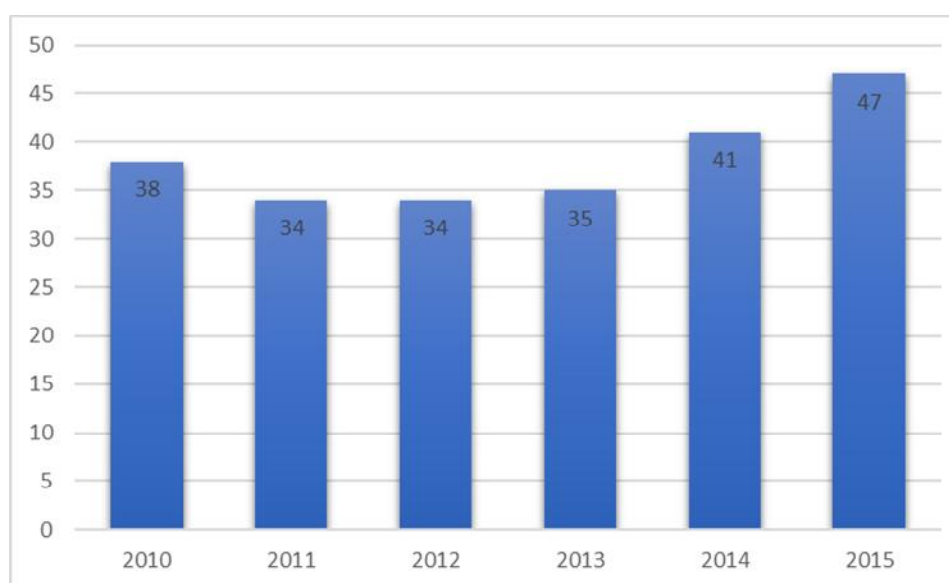

Рис.2.3 Рівень тіньової економіки в Україні у ВВП за період 2010-2015 років.

Джерело: автор склав самостійно.

На сьогоднішній день обсяги тіньової економіки в Україні є високими і перевищують допустимі значення. На рисунку 2.3 можемо спостерігати темпи розвитку тіньового сектору в Україні за період з 2010 по 2015 роки. За офіційними даними у 2016 році рівень тіньової економіки склав 38% від офіційного ВВП.[5] Це є досить високий показник хоч він і порівняно з 2015 роком і зменшився. Та дані показники призводять до значних втрат держави, тому що:

- Держава не може проводити ефективну політику
- Державний бюджет зазнає великих втрат

- Знижується рівень фінансової безпеки держави[10]

Отже, в Україні розвитку тіньового сектору сприяють, такі негативні явища, як: економічна криза, високий рівень корупції, недосконала законодавча база. Функціонування тіньової економіки призводить до значних втрат, як з боку держави так і суспільства. На сьогоднішній день 38% від офіційного ВВП входить до тіньового сектору, порівняно з європейськими країнами це є дуже високий показник.[20]

3. Політика детінізації в Україні

В Україні, на сьогоднішній день дуже поширене таке явище, як тіньова економіка. За даними міжнародних експертів – Україна входить до двадцятки країн- «лідерів» з найбільшим обсягом відпливу тіньового капіталу з країни. Це явище негативно впливає, як на економіку так і на суспільство і перешкоджає нормальному функціонуванню багатьох сфер економіки, а найголовнішим є, те, що кошти, які надходять в тіньовий сектор могли б стати потужними інвестиційними ресурсами для України, тим самим стабілізувати її фінансову систему.

Як ми вже вияснили в Україні тіньова економіка поширена в таких галузях як:

- Добувна галузь(найбільша частка з усіх галузей знаходиться в «тіні»)
- Фінансова та страхова діяльність
- Операції з нерухомим майном
- Переробна промисловість
- Будівництво
- Сільське господарство;

За офіційними даними за перший квартал 2016 року найбільш поширеними фінансовими порушеннями, що призвели до втрат ресурсів, були:

- Неперерахування до бюджету частини прибутку комунальними підприємствами (дане порушення призвело до втрат в сумі 143,8 млн. грн.);
- Безпідставне завищення вартості виконаних робіт і придбаних товарів, що призвело до незаконних витрат (втрати становили 77,4 млн. грн.);
- Неперерахування, або неповне перерахування коштів до загального та спеціального бюджетних фондів (втрати – 51,8 млн. грн.);
- Реалізація суб'єктами господарювання товарів чи робіт безоплатно, або за заниженими цінами (втрати -42,4 млн. грн.);
- Незаконні виплати по заробітній платі, так звані заробітні плати в «конвертах» (втрати становлять понад 33,5 млн. грн.);

- Нецільове використання бюджетних коштів (втрати – 27 млн. грн.);
- Безпідставне надання коштів юридичним особам, хабарі (втрати – 15,3 млн. грн.);
- Списання коштів на певні роботи чи придбання послуг без отримання товарів, робіт і т. д.- 14 млн. грн.;

Проаналізувавши даний список, ми бачимо, яких величезних втрат зазнає держава та суспільство, а також можемо визначити основні чинники тінізації економіки України:

- Недосконала законодавча база, що проявляється у частій зміні законодавчого забезпечення підприємницької діяльності. Це породжує недовіру підприємців до держави.
- Недосконалість податкового законодавства, в Україні досить високий рівень податкового навантаження, але немає ефективних механізмів покарання за ухиляння від сплати податків, а отже відсутні будь-які стимули до сплати податків.
- Високий рівень безробіття і низькі показники офіційного працевлаштування працівників.
- Високий рівень злочинності і відсутність чіткої державної боротьби із злочинністю, низький рівень довіри з боку населення до правоохоронних органів.

Для покращення економічного стану України та для зниження рівня тіньової економіки держава повинна проводити активну політику детінізації, доцільно було б провести такі заходи як :

1. суттєве спрощення податкового законодавства, забезпечення його прозорості, стабільності та упорядкованості; Стабільність податкового законодавства. Однією з основних проблем є часта зміна податкового законодавства. [3 ст.5].
2. покращення інвестиційного клімату для активізації притоку закордонних та внутрішніх капіталів;

3. підвищення контролю за використанням коштів державного та місцевого бюджетів [2, с.355].
4. створення антикорупційного бюро.
5. Підвищення рівня довіри населення до держави та правоохоронних органів. Стимулювати населення до сплати податків, офіційного працевлаштування і т. д.
6. Поширення безготівкових розрахунків, даний захід є одним із головних тому що це дозволить державі контролювати надходження та витрати суб'єктів господарювання і ускладнить проведення будь-яких незаконні операції .
7. Вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності та поліпшення міжвідомчої взаємодії.Для скорочення правопорушень в сфері зовнішньоекономічних відносин на системній основі необхідно забезпечити належну взаємодію та обмін інформацією між відповідними державними органами.

Дані заходи, хоч і не зможуть повністю подолати тіньові процеси в країні, але допоможуть знизити їх до мінімуму. Зниження тіньового сектору призведе до позитивних зрушень: держава в повній мірі буде виконувати свої функції, оскільки зростуть надходження до бюджету, знизиться рівень корупції, зростуть інвестиційні надходження в країну і тим самим відбудеться розвиток виробництва, підвищиться рівень життя населення.

На сьогоднішній день, держава активно бореться з тіньовою економікою і вже здійснила декілька позитивних кроків, з метою її мінімізації:

- З 2011-2015 року було розроблено антикорупційну стратегію. Були прийняті такі Закони: «Про засади запобігання та протидії корупції», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні порушення».
- Введено електронне декларування доходів громадян України.

Тіньову економіку досліджували багато науковців, розробляли політику детінізації, але вона залишається великою проблемою і є дуже поширеним

явищем у всьому світі. Щодо України, то держава проводить активну політику детінізації і ми можемо бачити зрушення: порівняно з 2015 роком, де рівень «тіні» складав 45%, то у 2016 він знизився до 38%. Хоч ми бачимо і позитивну тенденцію до зниження рівня тіньового сектору та дані показники і досі залишаються високими порівняно з іншими високорозвиненими країнами.

Висновок

В даній курсовій роботі ми дослідили та розкрили стан тіньової економіки в Україні, та основні фактори, що впливають на її розвиток. В ході дослідження ми розкрили загальний зміст і види тіньової економіки, ознайомилися з працями як вітчизняних так і іноземних дослідників, що займалися даним питанням, а також побачили, що тіньова економіка наявна майже у всіх країнах світу, але у високорозвинених країнах вона сягає не більше 15% і не має тенденції до зростання.

Проаналізували рівень не легальної економіки в Україні, основні етапи її розвитку і виявили, і виявили в яких галузях найвищі показники тінізації:

- Добувна промисловість 60%, від загального обсягу галузі;
- Фінансова та страхова діяльність 58%;
- Операції з нерухомим майном 55%⁴
- Переробна промисловість 52%;

На сьогодні тіньовий сектор України займає 38% від національної економіки. Цей показник порівняно з іншими європейськими високорозвиненими країнами є досить високий і Україна через це зазнає значних втрат. Високі показники тінізації економіки ускладнюють функціонування держави, призводять до підвищення рівня безробіття, невиконання державою своїх функцій, зростання злочинності у суспільстві.[12]

Визначили, що для мінімізації тіньового сектору держава має проводити активну політику в таких напрямках як:

1. Зменшення податкового навантаження, та створення справедливої системи сплати податків;[17]
2. Стимулювання до офіційного працевлаштування;
3. Покращення інвестиційного клімату;
4. Посилити контроль за використанням бюджетних коштів;

Список використаної літератури

1. Гарімович Б. Р. Особливості тіньової економіки в Україні [Електронний ресурс] / Б. Р. Гарімович // Управління розвитком. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz>.
2. Харко Д. Правова природа тіньової економіки: поняття, причини та напрями детінізації [Електронний ресурс] / Д. Харко // Вісник Львів. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://www.rusnauka.com/32_PVMN_2011/Economics/6_97730.doc.htm.
3. Поворозник В. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання / В. Поворозник, А. Бочі. // Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД). – 2014. – С. 1–6.
4. Особливості існування тіньової економіки в Україні [Електронний ресурс] // Навчальні матеріали онлайн. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://pidruchniki.com/1074081353185/ekonomika/osoblivosti_isnuvannya_tinovoyi_ekonomiki_ukrayini.
5. Тенденції тіньової економіки [Електронний ресурс] // міністерство економічного розвитку і торгівлі України офіційний веб-сайт. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> .
6. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у I півріччі 2016 року. // Урядовий портал. – 2016. – С. 14–24.
7. Хом'як К. А. Методика дослідження рівня тіньової економіки та аналіз її масштабів / К. А. Хом'як. // Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. – 2016. – С. 170–173.
8. Тіньова економіка [Електронний ресурс] // Науково-популярний блог. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.npblog.com.ua/index.php/ekonomika/tinova-ekonomika.html> .

9. Баранов С. О. Тіньова економіка: сутність, причини, соціально-економічні наслідки та шляхи подолання в Україні / С. О. Баранов. // Вісник НАДУ. – 2015. – С. 47–54.
10. Тіньова економіка, структура й природа її виникнення [Електронний ресурс] // Навчальні матеріали онлайн. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://pidruchniki.com/15800119/ekonomika/tinova_ekonomika_struktura_priroda_viniknennya.
11. Тенденції тіньової економіки в Україні I квартал 2016 року. // міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2016. – С. 1–21.
12. Савич О. В. Основні чинники та шляхи протидії тінізації економіки України / О. В. Савич. // "Ефективна економіка". – 2015.
13. Тіньовий сектор в Україні – причини, обсяги і наслідки; як його суттєво зменшити? [Електронний ресурс] // Київська Школа Економіки. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kse.org.ua/uk/about/kse-news/?newsid=442>.
14. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / За ред. З. С. Варналія. – К.: НІСД. - 2010. – 576 с.
15. Турчинов О. В. Тіньова економіка: закономірності, механізми функціонування, методи оцінки. – К., 2013.
16. Ванькович Ю.М. Класифікація тіньової економічної діяльності / Ю.М. Ванькович // Науковий вісник НЛТУ України. - 2010. – № 20.5 – 197 с.
17. Засянська О.В. Теоретичні основи боротьби з тіньовою економікою / О.В. Засянська // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 5. – 342 с.
18. Приймак О.В. Соціально-економічні причини виникнення тіньової економіки в Україні (Електронний ресурс) / О.В. Приймак // Національна бібліотека України ім. В. Вернадського: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/2013_42/file/Primak.pdf.

19. Турчинов О. В. Тіньова економіка: закономірності, механізми функціонування, методи оцінки. – К., 2013.
20. Шелудько Н.М. Проблема тіньової економіки в Україні / Н.М. Шелудько // Фінанси України. – 2014. - №9. – 342 с.